

Польщак А. Л., канд. філол. наук
Національний Університет
«Києво-Могилянська академія», м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-7687-8616

Г. К. ЧЕСТЕРТОН ЯК ПРЕДСТАВНИК АНГЛІЙСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ І ЙОГО СТАВЛЕННЯ ДО БРЕХНІ

Присвячено питанню викриття брехні у творах Г. К. Честертон, передусім у його праці «Ортодоксія». Цей мислитель зосереджується на тому, щоб викрити найсуттєвіші помилки у міркуваннях своїх сучасників, котрі не лише заводять у глухий кут науковий поступ, а й містять у собі загрозу, пов'язану із руйнуванням засад здорового глузду, розуму й духу.

***Ключові слова:** брехня, Честертон, католицьке відродження, раціоналізм, логіка.*

Г. К. Честертон – один із найяскравіших письменників англійського католицького Відродження першої половини ХХ ст. Творча діяльність цієї течії пов'язана з прийняттям викликів часу, які безпосередньо стосуються появи та розвитку нових тенденцій у філософії та культурі, котрі відійшли від прийнятого століттями звичного погляду на життя та людину, пов'язаного з християнством. Ці напрями внесли в суспільство певний неспокій і сум'яття, прагнучи прищепити погляди, котрі мали в собі приховану недодуманість, а часом і досить відчутну хибність, що почала руйнувати внутрішній світ людини. Тож для релігійної частини суспільства постало питання про викриття хибності таких ідей, а саме про боротьбу проти брехні раціоналізму, атеїзму, агностицизму. Відзначаючи внесок Г. К. Честертон в розвиток думки свого часу, варто звернути увагу на прагнення викривати брехню і захищати правду. Так, один із численних дослідників [3–5, 1] спадку Г. К. Честертон, А. Карнель, пише: «Напевно, те, що зробило Честертон

таким живучим протягом минулого століття і навіть двадцять першого, – це те, як він поводить із фразами, замилювання парадоксом і його творчий розум; те, що робить його таким цінним у теології – це його свіжий і оригінальний голос, у якому зібрано до купи широкі інтереси у сфері філософії, поезії, літературі, економіці та театрі, у досконалому християнському баченні Правди» [1, с. 5].

Із прагненням передати своє бачення Правди тісно пов'язаний твір Г. К. Честертон «Ортодоксія», де питання викриття брехні та пошуку істини постають виразно й ставляться рішуче.

У цьому творі Г. К. Честертон простежує власний шлях до християнства й водночас викриває приховану неправду, творчо застосовуючи кілька різних підходів. Один із них – у тому, щоб неупереджено та цілісно розглянути факти. Він демонструє обмеженість методів раціоналістів, що примушує до заперечення частини реальності. Г. Честертон звертається до *фактів*, аргументуючи свій метод прийнятним інструментарієм сучасної для його часу науки і погоджуючись із його дієвістю та ефективністю: «Сучасні вчені ясно відчують, що будь-яке дослідження необхідно почати з факту» [2, Ch. II].

З іншого боку, Г. К. Честертон реалістично підходить до методів своєї апологетики, враховуючи сучасну йому ментальність. Саме тому він не звертається до аргументів, які працювали у минулому, але не працюють у його час. Так, він, наприклад, уникає доведень, котрі мають у своєму складі апріорне прийняття гріха, який є очевидним для нього, проте не є настільки ж очевидним для його опонентів. Натомість він звертається до факту існування «обвалу розуму», що виявляється у божевільні. (Слід відзначити, що Г. К. Честертон взагалі є захисником розуму, розумності, здорового глузду в найкращих їх виявах). Продовжуючи свої роздуми й використовуючи порівняння, котрі можуть допомогти у досягненні цілісного й тверезого розуміння розрізнення істини та брехні, мислитель проводить паралель між пеклом і божевільнею (Хенуолом), використовуючи заодно гру слів, стверджуючи очевидне для нього і його сучасників. Він констатує можливість «обвалу

розуму», котра є, з його погляду, настільки ж безсумнівною і очевидною, як обвал будинку. Г. К. Честертон для початку в своїй аргументації божевільнею заміняє пекло, підкреслюючи різницю у підході до оцінки фактів. Письменник наголошує на особливостях підходу до пошуку істини в сучасному йому часі, стверджуючи, що колись усі теорії оцінювали, перевіряючи, чи вони не змушують людину втратити душу, тоді як тепер вірогідність теорій слід перевіряти шляхом виявлення потенціалу збереження чи втрати людиною розуму.

Г. К. Честертон підкреслює важливість мислити широко, вказуючи на вузькість мислення як на причину помилок в умовиводах. Він знову звертається до прикладу людини божевільної, демонструючи, що «обвал розуму» пов'язаний із вузькістю думки, а не з браком логіки. На його думку, божевільний завжди пояснює явища досить логічно; точніше, навіть якщо його пояснення й непослідовне, воно, все ж, незаперечне. І мислитель це доводить, використовуючи два-три типові випадки. Наприклад, Г. К. Честертон констатує, якщо божевільний стверджує, що всі змовились проти нього, можна заперечити це тим, що всі заперечують цю змову. Божевільний має на противагу свій аргумент: на його думку, саме це й зробили би змовники. Таке пояснення не гірше за заперечення людини у здоровому глузді. Чи, скажімо, веде далі Г. К. Честертон, якщо божевільний стверджує, що він – Ісус Христос, то немає сенсу вказувати, що світ його божественності не визнає, адже і божественність Христа світ заперечував. І все ж, для людей у здоровому глузді є очевидним, що божевільний помиляється, хоча й не так просто одразу дати точне визначення його помилки. Г. К. Честертон знаходить для цього своє пояснення: розум божевільного рухається по досконалому, проте по малому колу. З одного боку, мале коло також є нескінченним, але воно все ж таки мале, а не велике. Неповноцінна думка є такою ж логічною, як і повноцінна, проте вона не є так само великою – величною.

Тож, щоб сформувані правдиве істинне судження, Г. К. Честертон підкреслює необхідність цілісності та значного обсягу того, що ми назвали б контекстуальністю, духовною широтою.

Він зауважує, що найбільш явна ознака безумства, тобто браку справжнього здорового глузду та сенсу, а отже і браку правдивості, нехибності судження полягає у поєднанні логіки (хай і найбільш вичерпної) з духовною вузькістю. Саме тому теорія божевільного, котрий має обмежений вузький погляд на світ та конкретні питання, хоч і пояснює велике, тобто вагоме і важливе питання, проте робить це занадто дріб'язково.

За Г. К. Честертоном, щоб знайти правду, істину й викрити брехню чи уникнути її, необхідно використовувати логіку, котра керується фактами, проте має також залишатися здоровою, повноцінною, а не обрізаною. Вона повинна рухатися вперед, а не замикатися й перетворюватися у порочне коло.

У використанні фактів Г. К. Честертон слідує здоровій логіці. Вона протистоїть не лише вузькій логіці божевільного, а й тенденції руху по замкненому хибному колу, тій логіці, котрою керуються раціоналісти. Мислитель доводить, що раціоналісти замість того, щоб не боятися вільного й сміливого розвитку своєї думки, насправді рухаються по замкненому колу, якому бракує логічності. Г. Честертон вибирає доречний до теми твору приклад чудес. Він демонструє те, як, наприклад, заперечення фактів чудес перетворюється на хибне коло: «Я кажу: «Селянин бачив привида». Мені відповідають: «Але селяни такі легковірні». А якщо я спитаю: «А чому ж вони легковірні?» – відповідь одна: «Вони бачать привидів». Ісландії немає, тому що її бачили лише нерозумні моряки, а моряки нерозумні, тому що вони бачили Ісландію» [2, Ch. IX].

Цікаво, що Г. К. Честертон підходить до розуміння факту і з іншого, вже «нелогічного» боку. Він підкреслює важливість віри, яку вважає підставою для самої можливості мислення, а отже й для існування логіки. Мислитель стверджує, що небезпека для розуму походить від логіки (хоч він і наполегливо стверджує, що не має жодного наміру «нападати» на авторитет логіки, адже його остаточна мета – її захищати, оскільки сучасний світ, на переконання Г. К. Честертон, оголосив їй війну). Він підкреслює, що немає сенсу ставити питання вибору між вірою і логікою, адже сама логіка є питанням віри. Для того, щоб визнати,

що наші думки мають відношення до реальності, потрібна віра. Г. К. Честертон наголошує на тій загрозі, яка походить від самого людського розуму, що може знищити себе самого. «Як одне покоління може запобігти появі наступного, якщо усі до одного підуть до монастиря чи втопляться, так і група мислителів може, певною мірою, стати на перешкоді думці, навчивши наступне покоління, що в думці немає ніякої надійності» [2, Ch. III].

Говорячи про широту мислення, Г. К. Честертон підкреслює важливість загального духу, врахування широкого контексту, який включає в себе розуміння здорового глузду та орієнтирів. Адже брак такого здорового глузду загрожує знищенням самій людині та її розуму. Він відзначає, що в найбільш типових філософіях його сучасності простежується манія самогубства. На його думку, ті представники сучасних для письменника філософій, хто намагається у свій спосіб мислити й ставити питання, б'ються головою об «межі» людської думки і розбивають голови. Він вважає, що насправді вільна думка не обмежена: «У неї не залишилося сумнівів, і вона засумнівалася сама в собі» [2, Ch. III]. Г. К. Честертону вона нагадує дикість міста, у якому люди засумнівалися в своєму існуванні. Він ставить питання, чи є світ більш скептичний, ніж той, де люди охоплені сумнівами щодо того, чи взагалі існує їхній світ. Мислитель стверджує, що наш світ, напевно, прийшов би до краху простіше і швидше, якби застарілі закони не перешкоджали цьому. Для Г. К. Честертонна необмежена, нестримувана й нерозумна свобода думки виснажилася й втомилася від власного успіху. Він образно проводить порівняння мислителя, котрий вітає свободу думки, як світанок, із персонажем Марка Твена, котрий вийшов зустрічати світанок, закутавшись у ковдру, і якраз встиг на захід сонця.

Розмірковуючи про дух будь-якого явища, Г. К. Честертон наводить приклад казок та їхніх «законів Ельфляндії», які, як розповідає письменник, він сам засвоїв, коли ще не вмів говорити, і котрі, переконаний він, збереже, коли розучиться читати; казки, що сформували його світогляд. Г. Честертон стверджує, що факти згодом тільки підтвердили цей сформований казками

світогляд. Він ґрунтується на тому, що існують причинно-наслідкові зв'язки, тобто стан речей, за якого одне впливає з іншого, є розумними і навіть необхідними. Такими є закони математики й логіки. Люди визнають ці закони. Прикладом присутності такої логіки в казках може бути те, що якщо злі сестри старші за Попелюшку, необхідним є, щоб Попелюшка була молодшою за них, чи якщо Джек – син мельника, то мельник – батько Джека. Однак казки є такими важливими тому, що в них, окрім логічних зв'язків і законів, існують житейські факти, дивні повтори, фізичні чудеса, які виключають логічно неможливе (наприклад, демонструє свої доведення автор, ми віримо, що біб піднявся у небеса, і водночас це не заважає нам відповісти на філософське питання про те, скільки бобів у дюжині). Аналогічним чином Г. К. Честертон розглядає згодом базові закономірності нашої реальності. Наприклад, на деревах листя зелене. І це не є логічною необхідністю, адже воно могло б бути і синім, і сірим. Отже, окрім логічних незаперечних необхідних зв'язків, у реальності є елемент дива. Цей елемент раціоналісти сприймають як закон. Проте слід підкреслити, що це зовсім не є законом, адже тут неможливо простежити логічні зв'язки. Отже, продовжує свої міркування Г. К. Честертон, якщо в реальності, окрім законів, є місце дивним повторам, то є місце і дивам. Тож, щоб уникнути брехні про необхідні логічні зв'язки, як-от про необхідність того, щоб на деревах листя було переважно саме зеленим до того, як воно почне змінювати свій колір перед тим, як облетить, слід визнати факт присутності чогось іншого у світі, окрім логічних зв'язків. Цим, на переконання Г. К. Честертонна, розкривається неправда раціоналістів, які намагаються звести все до логіки й законів, що їх апіорі немає в певних явищах життя. Так письменник викриває брехню, брак рації раціоналістів, доводячи існування у світі не лише раціональних речей і підкреслюючи наявність дива і його елементів у світі.

Це яскраво демонструє, що Г. К. Честертону, як і іншим письменникам цього напрямку, притаманна боротьба із раціоналістичними поглядами, що приховують у собі неправду про нібито суцільну раціональність світу.

Іншим переконанням, проти якого повстали письменники католицького і християнського відродження, є атеїзм. Г. К. Честертон також викладає свої аргументи, викриваючи його обмеженість. Він зауважує, що християнин, як і атеїст, є обмеженим. Атеїст обмежений більшою мірою, бо матеріалізм накладає більш строгі обмеження, аніж віра. Г. К. Честертон не боїться виходити за межі сухих наукових розмірковувань. Він сміливо використовує досить незвичне для наукових дебатів поняття фей, себто фантастичних створінь. Наприклад, зі слів Г. К. Честертона, матеріаліст Маккейб вважає Г. К. Честертон рабом із тієї причини, що йому не можна вірити у детермінізм, а Г. Честертон вважає рабом Маккейба тому, що йому не можна вірити у фей. Однак заборона, котра існує для Маккейба, виявляється строгішою, аніж та, котра існує для Г. К. Честертон. Це означає, що християнин має право вірити у те, що в світі є досить спрямованого розвитку та впорядкованості, у той час, як матеріаліст не має права до свого бездоганного механізму додати ані краплини духу чи дива.

Отже, Г. К. Честертон веде свою боротьбу проти брехні, зосереджуючи увагу на тому, щоб правильно та органічно використовувати правдивий фактичний матеріал і широко та відповідно його трактувати. Його увага передусім зосереджена на найбільших «бідах» наукового підходу його часу, а саме на проблемах помилок позитивістів, раціоналістів та атеїстів. Мислитель не боїться виходити поза межі традиційних наукових тем та підходів, передусім прагнучи відшукати істину й викрити помилки чи брехню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Carnehl A. G. K. Chesterton's recovery of the Catholic-mystical tradition and his position in relation to Victorian aesthetics. MTh(R) thesis. 2018. Glasgow. University of Glasgow. 102 p.*
2. *Chesterton G. K. Orthodoxy. Release Date: May, 1994. 119 p. URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/16769>.*
3. *Glaser J. W. Concreteness in Chesterton: Master's Thesis. Chicago, Loyola University. 1958. 70 p. URL: https://ecommons.luc.edu/luc_theses/1391.*

4. *Knight M. J.* The concept of evil in the fiction of G. K. Chesterton : with special reference to his use of the grotesque;_Doctoral Thesis. King's College London. 1999. 249 p.

5. *Reyburn D. B.* Chestertonian dramatology: PhD thesis. University of Pretoria, Pretoria, 2012. 221p. URL: <http://hdl.handle.net/2263/30301>.

Polshchak A. L., PhD,

National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv

ORCID ID: 0000-0002-7687-8616

G. K. CHESTERTON AS THE REPRESENTATIVE OF ENGLISH CATHOLIC REVIVAL AND HIS ATTITUDE TO LYING

The article is dedicated to the issue of lying revealed in works of G. K. Chesterton, first of all in his "Orthodoxy". This thinker reveals the most serious mistakes in the manner of thinking of his contemporaries, because he sees the danger of deadlock in such scenario of scientific development as well as the threat to ruin the foundation of common sense, reason and mind.

Chesterton is one of the most prominent writers of English Catholic Revival style of the first part of the XX century. The activity of representatives of this style is connected with the attempt to answer to the challenges of their time, which have the attitude to appearance and development of new tendencies in philosophy and culture. The representatives of these tendencies rejected Christian manner of viewing a person and the world, the result of which was the anxiety and confusion. These tendencies also implicated the disguised lack of congruence as well as substantial errancy; – the consequence was the ruin of inner world of a person. Chesterton's "Orthodoxy" is closely connected with his wish to unmask the vices of his time and to communicate his own understanding of the Truth. The writer tells about his own way to find the truth in Christianity and in the same time he reveals the disguised lying. One of his approaches to prove his point of view is to analyze the facts and to do it fairly and in integral way. With this aim he uses the logic, which operates the facts and does it in proper way, considering the true and real facts. This logic has the intention to move ahead and avoid the tendencies to be reframed into the vicious circle.

The other important and interesting approach of Chesterton in the course of facts interpretation is rather “illogical” and includes the faith as the ground for the very possibility of thinking, and therefore for the very existence of logic. He states that there is no sense to set a question of choice between the faith and logic, because the very logic is the question of faith – our thoughts have to be admitted as the ones which have the attitude to reality, and this is the matter of faith.

Keywords: lying, Chesterton, Catholic Revival, rationalism, logic.

REFERENCES

1. *Carnehl A. G. K.* Chesterton's recovery of the Catholic-mystical tradition and his position in relation to Victorian aesthetics. MTh(R) thesis. 2018. Glasgow. University of Glasgow. 102 p.
2. *Chesterton G. K.* Orthodoxy. Release Date: May, 1994. 119 p. URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/16769>.
3. *Glaser J. W.* Concreteness in Chesterton: Master's Thesis. Chicago, Loyola University. 1958. 70 p. URL: https://ecommons.luc.edu/luc_theses/1391.
4. *Knight M. J.* The concept of evil in the fiction of G. K. Chesterton : with special reference to his use of the grotesque;_Doctoral Thesis. King's College London. 1999. 249 p.
5. *Reyburn D. B.* Chestertonian dramatology: PhD thesis. University of Pretoria, Pretoria, 2012. 221p. URL: <http://hdl.handle.net/2263/30301>.

Дата надходження до редакції – 30.07.2021

Дата затвердження редакцією – 13.08.2021